

UNA OBRA DE BARTOMEU COSCOLLA, ARGENTER

LA VERÒNICA DE LA VERGE A LA CATEDRAL DE VALÈNCIA

L'AUTOR

El nom de Bartomeu Coscolla, a qui atribuïm la Verònica de la catedral de València, ha sortit del més pregon oblit mercès a investigacions erudites a nosaltres properes.

Els qui historiaren l'argenteria a la Península en el segle passat, no el conegueren—no cal parlar de la migradíssima bibliografia antiga a la plata referent—i els qui han treballat en el present segle sobre aquesta matèria l'han desconegut, o no han tingut una idea exacta de la importància que segons els documents va tenir i que les poquíssimes obres conservades ens confirmen plenament.

Ni Davillier ¹ ni Riaño ² ni el Baró de la Vega de la Hoz en les diverses obres ³ que sobre argenteria va escriure, ni Narcís Sentenach ⁴ ni F. Duran i Cañameras ⁵ ni P. M. Artiñano ⁶ tin-

¹ BARON CH. DAVILLIER, *Recherches sur l'orfèvrerie en Espagne au moyen âge et à la renaissance*, Paris, 1879.

² JUAN F. RIAÑO, *The industrial arts in Spain*, [London] 1879.

³ ENRIQUE DE LEGUINA, BARÓN DE LA VEGA DE HOZ. *La plata española*, Madrid, 1894.

Id., *Esmaltes españoles. Los frontales de Orense. San Miguel "in Excelsis"*, *Silas y Burgos*, Madrid, 1909.

⁴ NARCISO SENTENACH, *Bosquejo histórico de la orfebrería española*, «Rev. Arch. Bibl. Museos» (1908-1) 87-107, 225-242, 438-446; — (1908-2) 1-26, 161-181, 328-335.

⁵ F. DURÁN Y CAÑAMERAS, *La orfebrería catalana*, «Rev. Arch. Bibl. Museos» (1915-2) 79-117, 249-302.

⁶ PEDRO MARÍA ARTIÑANO, *Catálogo de la exposición de orfebrería civil* (Soc. Española de Amigos del Arte), Madrid, 1925. Tampoc l'esmenta V. Juaristi, *Esmaltes, con especial mención de los españoles*, Barcelona, Ed. Labor, 1933.

gueren esment de la seva existència o no en parlaren: no cal dir que tampoc no trobem el seu nom en els diccionaris d'artistes — Cean Bermúdez ¹ i les seves addicions ² — ni en Alcalahí ³, ni en les obres estrangeres que tracten de l'argenteria.

Apareix el seu nom en les obres de Sanchis Sivera ⁴ i de Sagarra ⁵ mercès a recerques als arxius de València i de Barcelona. Els documents donats a conèixer pel darrer permeten atribuir-li alguns dels més magnífics segells de tota la història de la sigillografia. Els que donà a conèixer el Dr. J. Sanchis Sivera ens porten a tenir en compte la seva gran activitat a València. Mai, que jo sàpiga, hom no ha tractat de reunir les dades que per les publicacions d'un i altre tenim, ni bastir amb elles la biografia d'aquest artista i, en conèixer-la, potser poder atribuir a les seves mans alguna obra a més de les conegudes com a seves. Quan es faci, caldrà tenir en compte alguns documents a ell referents que han estat publicats en diferents llocs i que, reunits amb els donats a conèixer per Sanchis Sivera i Sagarra, fan que el seu diplomatarí sigui tan extraordinàriament nombrós que de ben pocs artistes medievals pot reunir-se quelcom de semblant.

Esperem poder donar-ho a conèixer pròximament, quan tinguem ocasió de tractar del seu art com a afaïçonador de matrius de segells: aleshores farem l'estudi de la seva vida segons la coneixem pels documents. Ara, resumint les nostres notes, direm que el trobem treballant del 21 de juliol del 1373 fins al 21 de setembre del 1426 ⁶. El dia 2 de juny del 1430 la seva vídua i he-

¹ J. AGUSTÍN CEAN BERMÚDEZ, *Diccionario ... de las bellas artes en España...*, Madrid, 1800.

² CONDE DE LA VIÑAZA, *Adiciones al diccionario histórico de... D. J. Agustín Cean Bermúdez...*, Madrid, 1889.

³ BARÓN DE ALCAHALÍ, *Diccionario biográfico de artistas valencianos*, Valencia, 1897.

⁴ J. SANCHIS SIVERA, *La Catedral de Valencia*, Valencia, 1909.

Id., *La esmalteria valenciana en la Edad Media*, «Archivo de Arte valenciano» 7 (1921) VII.

Id., *La orfebreria valenciana en la Edad Media*, «Rev. Arch. Bibl. Museos» (1922) 1-17, 235-259 y 612-637.

⁵ FERRAN DE SAGARRA, *Notes referents als segells del Rei Martí*, «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya» (1911), p. 21 i segs.

Id., *Sigillografia catalana*, I, Barcelona, 1916.

⁶ A més dels estudis citats de J. Sanchis Sivera i de Ferran de Sagarra, hem tingut en compte: DANIEL GIRONA LLAGOSTERA, *Un incident en la festa de la Concepció (s. XV)* «Catalana» 2 (1918), p. 385. Id., *Itinerari del Rei Martí*, Barcelona, 1916. AUREA LUCINDA JAVIERRE DE MUR, *Matha de Armanyac*, Madrid, 1930; J. M.ª ROCA, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, 1929. ANTONI

reva intervé en el procés de la seva herència. Per molt jove que el suposem quan cobrà amb Pere Bernes i Joan Diona aquella quantitat per obres del retaule de la Seu de València, en morir, en els anys compresos entre 1426 i 1430, devia ésser home d'edat molt avançada.

La seva vídua es deia Jacmeta: no sembla que deixés descendència: si en deixà, res no en sabem. Molt poc més sabem de la seva vida privada; el més important de tot el que coneixem és que instituí, l'any 1409, un benefici a la Parroquial de Santa Catarina de València.

Va obrar part considerable del retaule de la Seu de València, el que les flames fongueren l'any 1469 — aquesta devia ésser l'obra de la seva vida — i per a dita Seu treballà en molts altres encàrrecs. En va rebre també dels Municipis de València — reliquiariis de Sant Jordi i de Sant Vicenç màrtir —, de Catarroja i de Berasal.

De la casa reial rebé encàrrecs: de l'infant Joan, fill del Rei Pere, de qui era "argenter" i del rei Martí, el seu germà. Va fer els segells de Matha d'Armagnac i de la reina Sibília de Fortià, i els dels reis Martí, Ferran i Alfons. També féu els segells del Consell Municipal de València, el de l'ofici del Mestre racional, els de la Cúria de la Batllia de València i el del Justícia de la vila de Bocairent.

Treballà a la ceca de València des de molt jove com a encunyador i tallador, i en ella va aconseguir privilegis d'ofici per a ell i per a un seu hereu.

Fruí de la constant protecció de la casa reial, la qual li concedí privilegis d'establir fonts a València i a Murvedre, de parar taula de carn a València, i de mesurador de carbó.

Això és, molt resumit, el que més de cent documents ens fan conèixer de la seva vida.

RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mitjana*, volum II, Barcelona, 1921, i els documents inèdits següents:

De l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Reg. 1675, f. 123; 1745, f. 59; 1748, f. 1; 1817, f. 41v; 1954, f. 141; 2399, f. 134; 2406, f. 41v, i documents de les caixes de "Cartas Reales" de Ferran I, n.ºs. 13 i 20.

De l'Arxiu del Reial Patrimoni, de Barcelona, vol. 393, f. 68; 395, f. 65; 589, f. 59; 590, f. 103; 600, f. 124.

De l'Arxiu del Col·legi de Corpus Christi de València, Protocol de Domènec de Molinos, 2 maig 1409.

LES VERÒNIQUES

Els reliquiaris en forma de placa, on la imatge d'una sagrada testa és representada, sostinguts per un peu, i anomenats Veròniques, no van ésser en les nostres terres una joia massa freqüent, però tampoc quelcom d'excepcional.

Encara que originàriament fossin efigies del Salvador les representades, i el sentit primitiu de la paraula sigui aquest¹, quan fou construïda la joia de què tractem, era emprada la paraula Verònica en les terres de llengua catalana per a designar aquest tipus de reliquiari, tant si hi era representada la testa del Salvador, com si hi era representada la de la Verge Maria². Prou clarament es veu expressat en un inventari més tardà³ i, a més a més, en algun dels documents sobre els quals recolzem la nostra argumentació, es troba determinadament declarat que es refereixen a una Verònica de la testa de la Verge.

Pressuposada l'existència de Veròniques de la Verge, tractarem de demostrar com la Verònica, coneguda com a retrat de la Verge per Sant Lluc, ara servada a la Catedral de València, és, possiblement, la que va obrar Bartomeu Coscolla, argenter valencià, per encàrrec del rei Martí.

LA CONFRARIA DE LA IMMACULADA

Els P. Fita⁴ i Fr. F. D. Gazulla⁵ feren la història de la devoció a la Immaculada en els Regnes de la Corona d'Aragó, i,

¹ La llegenda de la Verònica és llegenda antiga, tanmateix no apareix expressada per les arts plàstiques fins a la fi de l'Edat Mitjana. És, segons E. Mâle, un cas de la influència dels misteris en la iconografia. Vegeu: E. MÂLE, *L'art religieux de la fin du moyen âge en France. Étude sur l'iconographie du moyen âge et ses sources d'inspiration*, 2.ª ed., Paris, 1922, p. 64.

² J. GUDIOL, *Nocions d'Arqueologia Sagrada catalana*, Vic, 1933, t. II, p. 464.

³ J. MAS, *Inventari de la Sagristia de la Seu de Barcelona, pres en 1522*, Barcelona, 1923. "59. Item una verònica de Nostre Senyor ab lo peu nou daurat de fust deboxada sobre paper blanquit... 60. Item una verònica de Nostra Dona, d'argent, daurada, ab diadema ab letres que diuhen..."

⁴ FIDEL FITA, *Discurso panegírico pronunciado en la catedral-basilica de Barcelona el día 8 de diciembre de 1894 ... con una Memoria y Colección diplomática* ... Barcelona, 1875.

⁵ F. D. GAZULLA, *Los Reyes de Aragón y la Purísima Concepción*, «Bol. r. Acad. buenas Letras» vols. III (1905-1906) i IV (1907-1908), llarga sèrie d'articles.

més particularment, de la devoció que la casa reial va tenir envers la Verge Maria sota aquesta invocació. Devoció expressada amb la protecció dispensada al luhisme i defensa dels seus mantenidors contra els atacs dels dominicans, i concretada en la creació de la "*Confraria de la Sagrada e pura Concepció de Madona Santa Maria Verge e Mare gloriosa*"¹. No farem ara la història dels incidents promoguts per les discussions de luhistes i dominicans i tampoc tractarem extensament d'historiar l'esmentada confraria, perquè Fita i Gazulla ja ho varen fer. Tan sols recollirem de les seves afirmacions l'essencial pel nostre objecte.

L'Infant Pere, quan era Lloctinent general del regne, fundà, essent a Saragossa, una confraria de la Concepció de Maria Santíssima; anys després — post 1344, puix que en les ordinacions de la casa reial no en parla — va ordenar la reforma dels seus estatuts, ampliant el nombre dels qui hi podien ésser confreres². Joan I de certa manera va igualar els confreres de la confraria de la casa reial i els que ho eren de la confraria de la Ciutat de Barcelona, concedint — el 6 d'octubre del 1389 — un privilegi pel qual es regulava la vida de la confraria i les relacions entre uns i altres confreres³. El primer de març del 1391 va ordenar que els confreres que residien a Barcelona celebressin solemnement la festa de la Verge a la capella reial⁴ i l'any 1393 aprovà la reforma dels estatuts de la dita confraria⁵.

L'any 1397, essent el rei Martí a Barcelona, va ésser celebrat capítol de la confraria i es va aprovar una nova compilació de les seves ordinacions⁶. Aleshores es va establir que la festa de la Immaculada fos la més solemnement celebrada de les festes marianes; que hi hagués processó pels carrers, que prediquessin els millors predicadors i el rei va prometre als consellers de la con-

¹ Així és anomenada en la còpia tardana que coneixem del "Llibre de la Confraria que fundà l'Infant Pere a Saragossa l'any 1333". Vid. GAZULLA, loc. cit., III, p. 8 i IV, p. 408.

² Fita, op. cit., p. 39 i Gazulla, p. 9, opinen que la reforma consistí en l'engrandiment de la confraria, augmentant el nombre dels que en podien formar part.

³ GAZULLA, III, p. 16.

⁴ RIBERA, F. M. M., *Real Capilla de Barcelona ... ilustrada y defendida*, Barcelona, 1698, p. 39. GAZULLA, loc. cit., III, p. 49.

⁵ GAZULLA, III, p. 50.

⁶ Després serà qüestió de la data d'aitals ordinacions (GAZULLA, III, p. 54, IV, p. 408), *La Veu de Montserrat* (vol. VII, 1884, p. 391) va publicar-les.

fraria deixar en préstec cada any la Verònica, per tal de donar més solemnitat a l'acte ¹.

L'any 1399 el rei va donar instruccions al majoral i capítol de la confraria, per no poder ésser el dia de la festa personalment a Barcelona ². Dos anys després — el 1401 — van moure's certes qüestions entre el bisbe i el capítol de la Seu d'una banda i la confraria: qüestions que foren la causa que els primers no prenguessin part en les festes que es celebraren a la capella del Palau ³.

Aquesta situació — que va donar lloc a una correspondència que després comentarem més extensament en algun dels seus detalls — va mantenir-se dos anys malgrat l'interès del rei per solucionar-la: a la tardor del 1403 encara havia d'escriure al bisbe de Barcelona i al capítol de la Seu demanant la seva assistència a les festes anyals ⁴.

Pocs anys després — el 1405 — els majorals van considerar més econòmic celebrar la festa a la Seu en lloc de fer-ho a la capella del Palau, estalviant-se així les despeses d'ornar el Palau; el rei, assabentat d'això per mossèn Bernat Tarragona ⁵, va escriure a la reina i als confreres manifestant el seu disgust i ordenant que es celebrés la festa a la capella del Palau de la millor manera que es pogués. En la carta als majorals, tot expressant la seva indignació, escriu: "E rahets nos del llibre de la confraria, car no volem ésser confrare d'aquella".

No sembla que d'aleshores ençà tornés a estatjar-se la confraria a la capella del Palau ⁶, emperò la protecció reial i la defensa de la propagació de la creença en el misteri de la Immaculada i el seu culte no va afeblir-se: en conservem també proves de la donada pels reis de la casa dels Enríquez ⁷.

¹ FITA, loc. cit., p. 62; GAZULLA, loc. cit., III, p. 54 i IV, p. 408.

² GAZULLA, loc. cit., III, p. 56.

³ GAZULLA, loc. cit., III, p. 56.

⁴ GAZULLA, loc. cit., III, p. 57.

⁵ FITA, p. 67 i GAZULLA, III, p. 58. Sobre aquest incident va publicar Daniel Girona Llagostera un petit estudi a *Catalana* (vol. II, 1918, p. 385): *Un incident en la festa de la Concepció, segle XV* (sic) en el qual empra dos documents inèdits, prou importants pel nostre tema, i tres més de coneguts per haver sigut publicats abans per Gazulla (loc. cit., III, p. 58, IV, p. 118 i segs., docs. 30, 31 i 32) el que sembla desconèixer.

⁶ GAZULLA, loc. cit., III, p. 62. Vid. p. ex., IV, p. 140, document d'Alfons V, i IV, p. 415, document del mateix rei pel qual transigeix que la "*Cofraria de casa nostra*" celebrés a la Seu "*les festes de Nostra Dona*".

⁷ GAZULLA, III, p. 62 i segs.

LA VERÒNICA REIAL

En fer esment de les ordinacions del 1397, de la confraria reial, que Fita donà a conèixer i que foren editades per Gazulla¹, recollirem la promesa del rei de deixar anyalment en préstec per a les festes de la Immaculada una imatge de la Verge a fi de donar més gran solemnitat a la processó que la confraria havia de celebrar. Aquesta imatge era una Verònica. Diuen les ordinacions: “È singularment deuen tenir a memòria dues coses. La primera la prometença que'l senyor rei ha feta als consellers de Barcelona de prestar cascun any per honrar la dita solemnitat la molt devota Verònica de Madona Santa Maria, en manera que cascun any ne sia supplicat per ells lo dit Senyor”². I per si aquesta afirmació no fos prou, coneixem els següents documents que la confirmen.

1) La carta que el rei Martí, l'any 1402, va escriure als majors, en la qual diu:

... per maior honor de la festivitiat trametem vos per mossèn Gombau, capellà de la Nostra Capella, la Verònica de la dita Sagrada Verge³.

2) La carta del rei Martí al bisbe i capítol de la Seu de Barcelona — 27 de novembre del 1403 — encarregant que fessin de manera per què la festa de la Concepció “que se acostuma a celebrar en lo nostre Palau major d'aquexa ciutat” sigui celebrada el millor que es pugui:

Emperò car veem ésser molt propi per decorar e ennoblir la festa e solemnitat demunt dita, que la Verònica de la dita gloriosa Verge, la qual nos havem ací, sia aquí lo dia e festa de la dita solemnitat, trametem aquí aquella per l'amat capellà de la nostra capella mossèn Pere Banyut...⁴.

3) La carta de Bernat Tarragona — 2 de desembre del 1405 — al rei Martí, donant-li compte de com la confraria no volia celebrar la festa a la capella del Palau, ans volia celebrar-la a la ca-

¹ Íd., IV, p. 408.

² Íd., IV, p. 414.

³ Íd., IV, p. 38, doc. 22.

⁴ Girona y Llagostera, en *Un incident en la festa de la Concepció, segle XV* («Catalana», vol. II, 1918, p. 386) publica el document íntegrament; Fita (p. 66) publicà un extret en llatí de dit doc., fet pel P. Caresmar, i Gazulla (IV, p. 117, doc. 29) dóna indicació de l'existència de tal document i també la signatura de les còpies de l'ACA. i de l'Arxiu, Catedral de Barcelona.

Fig. 1

La Verónica de la Verge, de la catedral de València

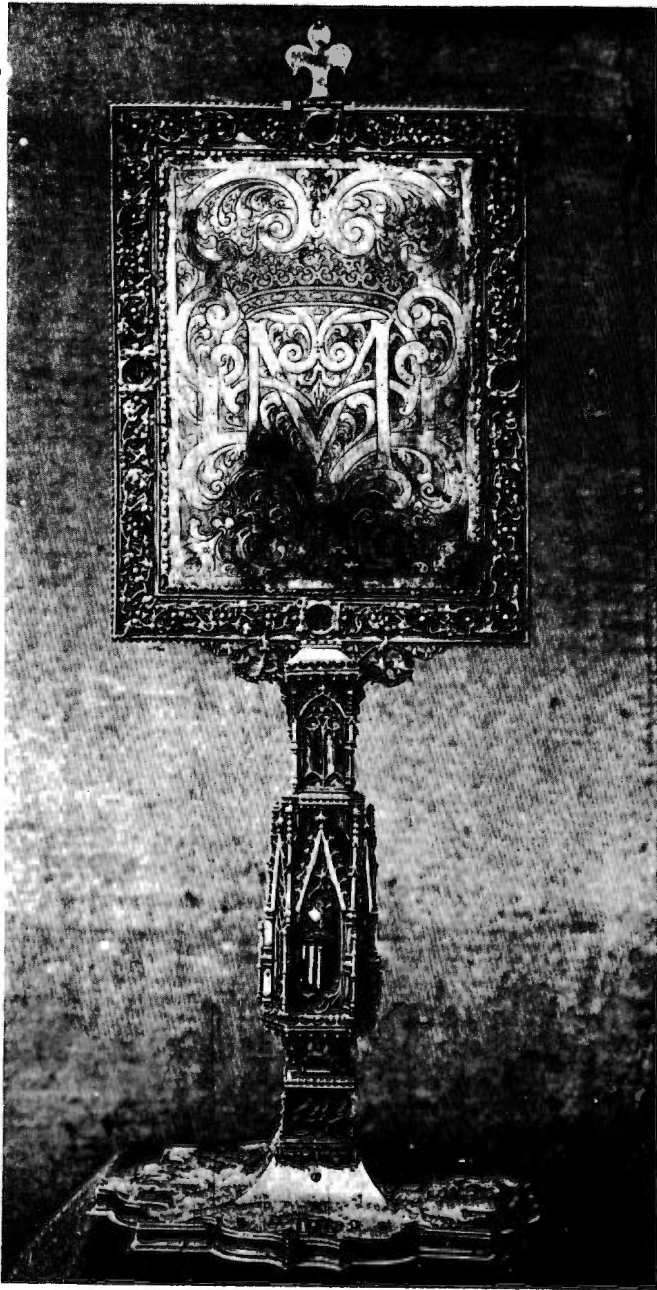

Fig. 2

Revers de la Verónica

tedral, i aconsellant-li que ordeni, tanmateix, que es celebri a la susdita capella: "E nos entenem Senyor mostrar la Sancta Verònica al poble aquí present eytant reverentment com per nos puscha ésser feta..."¹.

4) La carta que amb motiu del mateix incident escriví als majorals de la confraria — 4 de desembre del 1405 — el rei Martí: "... ne volem que hi sia portada la Verònica sens sabuda e voler nostre..."².

Altres documents fan menció d'aquesta joia: si bé en el testament del rei Martí, del 2 de desembre del 1407, on disposà que les relíquies es servessin a la capella del Palau i fa una llista de les principals, no hi trobem la Verònica³, l'any següent, però, en fer donació el susdit rei de les relíquies als Pares Celestins, enumera les principals i entre elles hi és la Verònica, diu "Istae sunt sanctae reliquiae: Sanguis Christi qui in Altari post consecrationem sacerdoti dubitanti apparuit; Lignum Sanctae Crucis in magna quantitate; tres Spinae Coronae Christi... crines, lac et Veronica Beatae Mariae..."⁴.

Per la devoció que desvetllava, per la importància que li era concedida, quan el rei Ferran, trobant-se en les darreries, d'Igualada estant, va escriure a mossèn Gabriel Gombau i a Jaume Sala que li enviessin certes relíquies, inclou "la Verònica de la Verge Maria ab la pinta"⁵. També la mencionà l'infant Alfons, primogènit del rei Ferran, quan va escriure sobre el mateix a la seva muller⁶.

Com era aquesta joia tantes vegades citada ho podem veure pels inventaris fets a la mort del rei Martí.

LA VERÒNICA DEL REI MARTÍ SEGONS ELS INVENTARIS DELS SEUS BÉNS

Per raó de l'estudi que tinc entre mans d'alguns anys ençà sobre el regnat de Ferran d'Antequera, he hagut d'investigar sobre

¹ GAZULLA, IV, p. 118, doc. 30; GIRONA Y LLAGOSTERA, loc. cit., p. 387.

² GAZULLA, IV, p. 119, doc. 32; GIRONA Y LLAGOSTERA, loc. cit., p. 388.

³ FR. M. M. RIBERA, *Real Capilla de Barcelona...* p. 58.

⁴ *Id.*, *id.*, p. 57.

⁵ Vid. Apèndix 2. Va ésser citat aquest document per Francisco de Bofarull y Sans: *Felipe de Malla y el Concilio de Constanza...*, Gerona, 1882, p. 38-39.

⁶ Vid. Apèndix 3.

els béns mobles del rei Martí que aquell va heredar. No he arribat encara a conclusions en l'establiment de la relació entre els diversos inventaris que ens han pervingut dels susdits béns mobles. Caldrà un dia tornar sobre això i sobre les qüestions mogudes per la Corona contra els celestins — aleshores a la capella del Palau —; la fugida d'aquests; les parts que correspongueren a la reina Margarida i la situació d'empenyament en què certes joies es trobaren: tots ells aspectes parcials d'una mateixa qüestió.

Ens cal dir ara que coneixem tres inventaris dels béns del rei Martí: el que va ésser publicat per Masó i Torrents¹, el publicat per Miret i Sans² i el que encara serva inèdit l'Arxiu de la Corona d'Aragó³, la preparació de l'edició del qual tenim prou avançada.

El segon d'aquests no serveix al nostre objecte, car no descriu cap Verònica; en els altres dos trobem unes partides on és descrita certa Verònica d'una manera igual. Diu l'*Inventari dels béns mobles*⁴: Açó són les relíquies les quals són vengudes a mans de la dita senyora [Margarida]...

Item un reliquiari ab son peu d'argent deurat on ha IIII. senyals reynals ab corones, en què és encastada la Verònica de la Verge Maria orlada de argent smelat de diversos fullatges, en la qual orla ha VIII senyals reynals; IIII. a cascuna part; e en la sumitat ha I.^a pinte d'aur en que's diu que ha dels cabells de la Verge Maria, la qual pinte es encastada en I. encast d'argent deurat on ha II. àngels, a la I. del qual fall la I.^a ala, qui tenen la dite pinte, la qual pinte és orlada entre abdues les parts de XXII. granats, IIII. turqueses XXIII. safirs del puy entre grans e pochos, e de IIII. miges perles IIII. poques perles.

En l'altre, en l'inclòs en el "Procés contra els celestins", es llegeix el mateix, salvades certes variants ortogràfiques⁵.

¹ *Inventari dels béns mobles del Rey Martí d'Aragó*, [publicat per] J. Masó Torrents, «Revue Hispanique» I (1905), 413-590.

² MIRET I SANS, J., *Llibres y joyes del Rey Martí no inventariats en 1410 per la Reyna Margarida*, «Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica barcelonesa» 6 (1910), 215 y 339.

³ ACA, Procesos, año 1412.

⁴ Loc. cit., ps. 561-562.

⁵ *Item, un reliquiari ab son peu d'argent deurat, on ha .iiii. senyals reynals ab corones en que és encastada la Verònica de la Verge Maria orlade d'argent smelat de diverses fullatges, en la qual orla ha .viii. senyals reynals .iiii. a cascuna part, e en la sumitat ha una pinta d'aur en que's diu ha dels cabells de la Verge Maria, la qual pinta és encastada en .i. encast d'argent dawrat on ha .ii. àngells, a la .i. dels quals fall la una ala, qui tenen la dita pinta, la qual pinta és orlade entre abdues les parts de .xxii. granats, .iiii. turqueses, .xxiii. safirs del cuy (?) entre grans e pochos, e de .iiii. miges perles e .iiii. perles poques.*

La joia descrita, de la qual fan menció tots dos inventaris, és evidentment la mateixa, i si no fos prou la descripció, la seva col·locació en el cos de l'inventari i la de les partides veïnes fan creure que els inventaris ens donen la descripció del mateix nucli de béns.

LA VERÒNICA DE VALÈNCIA

En comparar el que és aquesta joia amb la descripció que de la del rei Martí ens fan els inventaris, queda prou clar el fet que totes dues foren compostes amb el mateixos elements i àdhuc amb detalls semblants, és a dir, amb els mateixos motius ornamentals i heràldics.

En les dues Veròniques tot és igual — i per això creiem que la de la Sau de València és la mateixa que descriuen els inventaris — és igual el peu, el marc amb motius florals i les armes amb què va timbrat (les “senyals reials” al peu i al marc — quatre al peu de la joia, vuit al seu marc), armes de les quatre barres que foren les preferentment portades pels reis d'Aragó en tota l'Edat mitjana; però en la Verònica de la Seu de València no hi ha el cim de la pinta, amb els cabells de la Verge que dos àngels sostenien, tal com fou descrita als inventaris.

Ara bé, aquesta pinta — servada també a la Catedral de València, cal remarcar-ho — ja no era a la “sumitat” de la joia en temps del rei Alfons. Ho demostren les partides de l'inventari que es féu de les joies quan van ésser lliurades a la catedral de València¹, on apareixen la Verònica i la pinta descrites com a servades dins una mateixa caixa, emperò en dues partides diferents: és a dir, la pinta separada ja de la Verònica. L'inventari diu així:

Item un caixó d'alber tot blanch, dins lo qual és La Verònica de la Sagrada Verge Maria, la qual Sent Luch pintà de les sues mans, és engastada als caps en argent daurat (?) tot llau-orat de fiques (?) rosetes blaves ab les armes de Aragó e ab lo peu de argent daurat llavorat ab

¹ J. SANCHIS SIVERA, *La Catedral de Valencia*. València, 1909, p. 417. Regraciem el Dr. Sanchis Sivera per l'amabilitat que tingué en enviar-nos la còpia d'aquestes partides que, potser per ésser tretes d'una còpia de l'inventari de 1437 feta l'any 1506, són de comprensió difícil.

quatre esmalts d'armes de Aragó en lo peu, e doseu lo pom, que són sis per tot.

Item una pinta de or ab pedres menudes, ço és balaxos, granats e çaffirs e altres pedres menudes, a un cap una pedra e ab quatre perles grossetes, dins la qual en una lloseta y ha dels cabells de la Verge Maria. La qual pinta està en un peu de or, en lo qual ha dos àngels qui tenen la dita pinta.

Aquestes angelets que mantenen la pinta segons tots els inventaris esmentats, avui són perduts i un peu de metall els ha reemplaçats. No és difícil de suposar que en temps de Ferran o d'Alfons es desmuntà aquesta joia en dues peces, deixant-la en forma semblant a com ens és arribada.

També cal afegir que el que coneixem de la seva història ens confirma en la nostra creença d'ésser una mateixa joia. En els inventaris del rei Martí fets amb tant de detall no apareix més que una Verònica. És difícil determinar les seves estades fins a la mort del rei Ferran, emperò sabem que en el moment de la mort d'aquest devia ésser a Igualada, puix que juntament amb altres reliquiaries el rei i el príncep Alfons l'havien demanada¹ per a consol del primer, dies abans de la seva mort.

Devia passar després al seu fill el rei Alfons. D'això no en tenim cap prova documental i si aquesta manca ens dol, més encara ens dolem de no tenir publicats els inventaris de les joies que aquest rei va donar a la Seu de València, per bé que l'amabilitat del senyor Sanchis Sivera ens ha fet conèixer amb més detall quelcom d'aquests inventaris que ell en manta ocasió cita².

Sembla que la Verònica arribà a la Catedral de València per haver l'infant Joan deixat en dipòsit — 18 de març del 1437 — en nom del seu germà el rei Alfons V les relíquies i joies que eren a la capella reial d'aquella ciutat³, i el que coneixem d'aquest inventari — del qual és la partida abans citada — ens fa creure que formaven el susdit dipòsit les joies del reliquiari reial d'Aragó que la Capella del Palau de Barcelona estatjà⁴ alguns anys abans d'aquest lliurament.

¹ Apèndix 2 i 3.

² J. SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, p. 371 i segs.

³ Notals de Jaime Monfort, leg. 37, n.º 2. SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral de València*, p. 373. En lletra a nosaltres dirigida a 22 de febrer de 1936.

⁴ Veg. RIBERA, Fr. M. M., *Real Capilla de Barcelona...*, p. 57 i segs.

LA VERÒNICA FETA PER BARTOMEU COSCOLLA

Daniel Girona i Llagostera publicà¹ un document pel qual el rei Martí demanà a Bartomeu Coscolla, argenter de València, la Verònica que li havia manat fer i que segons li havien dit havia estat terminada un parell de mesos abans. La data del document és del dia 21 d'abril de l'any 1398 i en ell diu el rei que la Verònica "és plegada del tot en lo mes de Ffebrer prop passat". Cal aproximar aquestes afirmacions amb el record de les festes de la confraria de la Verge Maria i de com el rei va prometre de deixar "la molt devota Verònica de Madona Santa Maria"² i de com va complir la seva promesa els anys següents. A primera vista sembla haver-hi certa dificultat en les dates; l'ordinació de la confraria és dita de l'any 1397 i en ella es parla de la Verònica com ja existent, i el document és del 1398. Però aquesta dificultat queda poc menys que resolta tenint en compte el següent.

Les ordinacions conegudes com del 1397 quan van ésser editades fragmentàriament per Fita³ i per Gazulla van merèixer d'ells les notes següents: Fita les anota així: "MCCCXVII en el códice con error manifiesto, que ineptamente y de segunda mano se ha querido enmendar intercalando una x y acotando al margen 1398"⁴. Gazulla escriu: "Este precioso manuscrito no existe hoy en el Archivo de la Cofradía. Por esto no haré sino reproducir las noticias y fragmentos publicados... Era una copia del antiguo códice, escrita en el siglo XVIII...", poc després escriu: "A continuación [de l'índex] seguía el prólogo: «Com moltes de les coses... Per ço al sollemna e gran Capítol celebrat ací Barcelona en lo Palau maior del senyor rei en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MCCCXCVID»⁵ i aquí una nota "en el códice ineptamente corregido, MCCCXXVII"⁶. La data era, doncs, de lectura dubtosa i havia estat corregida posteriorment.

Els documents ens fan veure una gran activitat legislativa del rei Martí en favor de la confraria i en general en favor del culte

¹ *Un incident en la festa de la Concepció, segle XV*, loc. cit.

² GAZULLA, loc. cit., IV, p. 408.

³ FITA, loc. cit., p. 57 i segs.

⁴ Fita, *ibidem*, p. 57, nota 2.

⁵ GAZULLA, *ibidem*.

de la Concepció en el mes de desembre del 1397 i en el mes de gener del 1398. D'aquest moment és possible que fos l'encàrrec de la joia a Bartomeu Coscolla.

Demés, si volem que sigui reivindicada com a data de les ordinations de la confraria la del 1397, ens cal només donar una mirada al diplomatarí de Bartomeu Coscolla per a veure les nombrosíssimes vegades que va trigar més del compte a obrar el que li havien encarrregat. Possiblement no devia ésser aquesta vegada una excepció, i la joia que li fou reclamada l'any 1398 devia fer potser un any o més que li fou encarregada.

La joia no porta cap marca d'argenter. Estilísticament no podem bastir cap argument per a refermar aquesta hipòtesi bastida sobre els documents, puix que, com hem indicat, no ens és arribada cap obra d'argenteria de la mà de Bartomeu Coscolla. Tot el que va fer s'ha perdut o ho desconeixem a hores d'ara. D'ell només tenim els segells, els quals, per la seva meravellosa talla i la delicadesa dels fullatges que omplen el seu fons, si no la confirmen, tampoc no fan rebutjable aquesta hipòtesi.

Aquesta Verònica, que és segurament l'expressió plàstica cap on es dirigia la devoció reial i popular de la Immaculada en els darrers anys del segle XIV i en el començament del segle XV, és una de les joies de més importància de l'argenteria valenciana de la seva època. Per mà d'un dels seus més grans mestres, els argenters valencians van fer florir en aquest un marc ornat i sostingut, una joia de forma del que va ésser en l'argenteria el que en l'arquitectura era el virtuosisme dels últims temps del gòtic. I en aquesta joia, emprant-hi tota la seva traça, Bartomeu Coscolla demostrà en el cisellat de les talles i en els esmalts tot el seu afuat i delicadíssim gust.

EL SUPOSAT RETRAT FET PER SANT LLUC

És prou clar — els inventaris ho expressen clarament — que és cosa moderna la tradició d'ésser la imatge de la Verge de la Verònica un retrat fet per Sant Lluç.

De tothom és sabut que són innumbrables les imatges dites de Sant Lluç que no són altra cosa que originals o còpies d'obres bizantines o de tradició bizantina. Aquesta de València n'és una: a

València mateix se'n serven d'altres que no han assolit, però, la seva anomenada¹.

Emperò, si iconogràficament la Verònica *per se* no té importància extraordinària, la té per la nissaga immensa que va deixar² i per haver estat interpretada i inspiradora dels artistes del gran moment de l'escola de pintura valenciana Joanes³ i potser Ribalta⁴ en el suposat autoretrat com a Sant Lluc.

APÈNDIXS

I

Saragossa, 21 abril 1398.

Martí I a Bartomeu Coscolla demanant-li la Verònica que li manà fer i que, segons li digué Joan de Tudela, té terminada.

Lo Rey.

En Coscolla. Marvellats som fort, e digne sots de gran reprehensió de la vostra longa triga e més nuisa importable que havets donada en enviar-nos la Verònica que us havem manada fer, ab la qual és plegada del tot en lo mes de febrer prop passat, segons digué a nos En Johan de Tudela, secretari nostre, de vostra part. Per que us manam que decontinent per lo dit nostre secretari nos trametats la dita Verònica: e pus dubtats de marcha, podets venir ab ella segurament. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret a .xxi. dies d'abril del any .m.cccxcviii. Rex Martinus.

Part açó, vos manam que'ns aportets e'ns trametats los nostres segells que tenits, com aquells haiam molt necessaris.

Dominus Rex mandavit mihi, Johanni de Tudela.

Dirigitur Bartholomeo Coscolla, argentario civitatis Valencie.

Reg. 2239, f. 139v.

GIRONA LLAGOSTERA, *Un incident en la festa de la Concepció ... «Catalana»* II, 387.

¹ ALMARCHE Y VÁZQUEZ, F., *Primitivas pinturas de la "Mare de Déu" o Santa Maria, en Valencia*. «Archivo de Arte valenciano» 1923, p. 25-40.

² Possiblement alguna de les citades en l'article anterior es deriva de la que historiem.

³ TORMO, E., *Levante*, Madrid 1923, p. 121.

⁴ TRAMOYERES BLASCO, Luis, *Los pintores Francisco y Juan Ribata*. «Archivo de Arte valenciano» 1917, p. 99.

2

Igalada, 18 març 1416.

Ferran I escriu a Gabriel Gombau i a Jaume Sala demanant que li enviïn certes reliquies.

Lo Rey.

Manam vos que, vistes les presents, nos trametats per l'amat lochtinent de capellà maior nostre frare Johan Steva, lo qual per aquesta sola raó trametem aquí, les reliquies següents, les quals decontinent volem haver en nostre poder. Ço és, la Vera Creu qui's mostrava en temps del Senyor rey en Martí, oncle nostre, la camisa de Nostre Senyor, l'espina [de la] corona e la Verònica de la Verge Maria ab la pinta, si hauda la havets, e si cas era que encara no la haiats hauda, tantost com la haiats reebuda l'ens trametets decontinent ab bon recapte. E açó per res no mudets si'ns desijats compleure. Dada en Agolada sots nostre segell secret, e per indisposició de nostra persona signada de mà de nostre secretari, a .xviii. dies de març del any .m.ccccxvi. Paulus Secretarius.

Gabriel Mascaroni mandato regio fecit per Paulum
Nicholai secretarius.

Als amats e feels nostres mossen Gabriel Gombau e en Jacme Sala.
ACA, Reg. 2410, fol. 3v.

3

Igalada, 20 març 1416.

Alfons, com a primogènit de Ferran I, escriu a la seva muller, manant-li que doni a J. Esteve la Verònica i la pinta que el rei desitja tenir.

Lo Príncep.

Molt cara muller. Com lo molt alt Senyor, Pare e Senyor nostre molt car, lo Senyor Rey, vulla haver la Verònica e la pinta de Nostra Dona qui stan dins una arca o stoig, vos pregam e manam, que les dites Verònica e pinta, ab la dita arca o stoig, donets e liurets de continent al religiós e amat nostre frare Johan Stheve, del dit Senyor lochtinent de capellà maior, lo qual nos vos enviàm per aquesta rahó. E no y haia falla. E tinga'ns en sa protecció contínua la Sancta Divinitat. Dada en la vila d'Agolada, sots nostre segell secret, a .xx. dies de març del any mil .cccxvi. A. Primogenitus.

ACA, Reg. 2452. Loc. Ten. Fed. I, fol. 105v.

XAVIER DE SALAS

Universitat de Barcelona.